

Najnavadnejše jezikovne napake

učencev ptujskega okrajnega glavarstva
in kakó je naj učitelj iztrebi.

Govoril

dne 7. avgusta 1893 pri uradni učit. konferenciji v Ptuj

Anton Kosi,
učitelj v Središči.

(Ponatis iz „Popotnika“ za leto 1894.)

V Mariboru 1894.

Samozaložba. — Tisk tiskarne sv. Cirila.

vr enak obličnega spoštovanja

Ant. Koski

Geslo: „Jezik očistimo peg,
Napravimo gladko mu rujo!“
J. Koseski.

Uvod.

Jeden prvih in najmenitnejših darov, katere je prejel človek iz Stvarnikovih rok, je dar govora, to je ona zmožnost, po kateri je človeku mogoče razodeti samega sebe, svoje občutke, svojo voljo, veselje in žalost, to je zmožnost, po kateri mu je možno pokazati svojo dušo, kakoršna je v resnici. „Brez jezika bi bil človek“, da govorim z našim Erjavcem „le na pol človek. V govoru se razodeva naša največa zunanja prednost.“ Jezik je merilo narodne omike. Čim višjo stopnjo izobraženosti je namreč dosegel kak narod, tem olikanejši mu je tudi jezik, tem blažje mu je sreč. Jezik je nadalje vezilo občnosti med ljudmi, ker je združuje v družbe; jezik ali govor gladi pot znanostim in umetnostim po širnem svetu; zato je pa tudi sveta dolžnost človeštva, da ta dar posebno čišla in spoštuje, da jezik svoj goji in neguje ter skrbi za njegov razvoj in njega lepoto, kolikor le more.

Čim bolj kak narod to svojo dolžnost izpolnjuje, čim bolj svoj jezik čisti in vsestranski razvija, tem bolj napreduje v omiki.

Površen pogled v zgodovino nam resnico teh besedij potrjuje. Le pogledjmo starodavne Grke! Gotovo ga ni naroda, ki bi znal vrednost maternega jezika bolj ceniti, kakor Grki. „Ni zasluga svoj materni jezik znati, a sramota je, njega ne poznati.“ To je bilo starim Grkom geslo, po katerem so dosegli v primeroma kratkem času tako visoko stopnjo svetovne kulture, da se jim vse človeštvo še dandanes občudovaje klanja.

Da se tudi dandanes vsi narodi močno trudijo, da bi napredovali v splošni človeški omiki, umeti je čisto lahko, saj se po pravi omiki zboljša materialno stanje, olajša in olepša se kratko naše življenje, ki ima itak vse premalo veselih trenutkov. Ker je torej, kakor sem že prej omenil, jezik v najtesnejši zvezi z dušnim življenjem človeškim, t. j. z narodno omiko, zato se po vsej pravici poudarja znanje jezika, ki je najbolje sredstvo v oblaženje duha in srca.

Jasno kakor beli dan je, da je prav izobražen le tisti človek, ki se ume primerno izražati in le tisti more v omiki neprestano napredovati, ki si je pridobil duševne izdelke svojih prednikov in sovrstnikov.

Res pomilovanja vreden je človek, ki svojega maternega jezika ne zna, zato bi tudi o jeziku lahko vzkliknili z velikanom nemških pesnikov, ki pravi: „Kaj bi bil jaz brez tebe, ne vem, groza pa me obhaja, ko vidim, kaj so mnogi brez tebe.“ „Kdor se je v jeziku dovolj izobrazil, ima ključ do knjige; kogar jezikovno

znanje je plitvo, površno, njemu ostane knjiga zapečaćena sè sedmimi pečati; njemu je pot do nadaljnjega izobraževanja zaprt.“ (Praprotnik.)

Iz vsega tega je pač dovolj jasno, zakaj zavzema jezikovni pouk v ljudski šoli za verskim poukom najvažnejše mesto. Materinščina je podlaga vsej verski, umstveni in nravstveni vzgoji. Ta vzgoja pa je glavni namen vsemu poučevanju. Jezikovni pouk nam ponuja največ prilik, da vadimo pri otrokih njih duševne moči, da jim blažimo čut ali sreč, da krepimo njih voljo, s kratka: jezikovni pouk nam med vsemi šolskimi predmeti najbolj pomaga izvrševati glavno nalogo ljudske šole, namreč vzgojevanje.

Naj omenim samó najvažnejši del jezikovnega pouka, namreč slovstvo, kakoršno se nahaja v naših berilih. Ali ni mnogo vzgojujoče moči v etičnih spisih, v pesmih in v drugih sestavkih? Ali niso vzorne slike čitank sposobne obrazovati duha in sreč ter vplivati v pravem plemenitem pomenu na čustvo otrokovo? Gotovo dà! Treba je le, da učitelj take vzgojujoče sile vzbudi in spravi na dan.

Pa tudi vsakdanje potrebe nas silijo, da skrbno gojimo v ljudski šoli jezikovni pouk. Ljudje se navadno cenijo po govoru, kajti znanje in poštenje odseva največkrat iz besedij. Kdor se torej ne ume razumno in razločno izražati ali kdor kaže v svojem besedičenji površnost, oni bode kazal gotovo v vsem svojem započetji in delovanji neko površnost, koji se po večkrat pridruži pogubonosna lahkomiselnost.

Ko otrok prvokrat prestopi šolski prag, je njegov nazor še kaj skromen, njegovo besedišče jako ubogo, na sebi pa ima znamenja onih činiteljev, ki so mu bili v govorjenji v posnemanje. Kakor so bili ti činitelji različno izobraženi, takó je tudi otroški govor zelo različen. Po vsej pravici blagruje nemški pedagog Herder onega otroka, ki sliši vedno razumne, ljube človečke glasove, kateri mu jezik nevede izobrazujejo.

In res, kakó ubogi na duhu prihajajo pogosto otroci na kmetih v šolo! Komaj da znajo imenovati reči iz svojega vsakdanjega obližja. Redko ti more tak otrok povedati dve ali tri besede v pravi zvezi in še to v slabem, pomanjkljivem jeziku v narečji, ki često ni jezik, ampak brodlja. A vendar mora dovesti učitelj vse do jednega cilja, do pravilnega in gladkega izražanja v književnem jeziku ustno in pismeno, kakor to zahteva naš dozdanji učni načrt.

Res težavna naloga, ki zahteva od učitelja, da ji posveti vse svoje moči! Da se pa otroci otresejo polagoma svojega nepravilnega, pomanjkljivega jezika ter da se privadijo v šoli pravilnemu govorjenju, treba je najprej, da vzbudi učitelj v otroku veselje do pouka v obče, zlasti do jezikovnega. To pa doseže, ako se začne s prvencem pogovarjati, kakor se pogovarja mati sè svojim otrokom, t. j. v otrokovem govoru. Od učitelja se torej zahteva po vsej pravici, da dobro vé, kakó se govori v njegovi okolici, da pozna temeljito narečje otrokovo ter da vé, kakó se prehaja od narečja na književni jezik.

„Obwohl der Dialect den Bestrebungen der Schule vielfach hemmend in den Weg tritt, so ist er doch nicht zu unterschätzen; der Lehrer hat ihn darum auch nicht einfach zu ignorieren, sondern als Mittel für seine Zwecke zu benützen und zu verwerten.“ Takó se glasi v 19. zvezku štaj. šolskih zakonov odstavek iz instrukcij k učnim načrtom.

O pomenu narečja ali dialekta za ljudsko šolo ne bom tukaj dalje govoril. Svoje misli o tem predmetu sem itak objavil v lanskem „Popotniku“ šte. 7 in 8. Kogar je stvar zanimala, čital jo je gotovo.

I.

Po teh uvodnih besedicah preidem k današnji svoji nalogi.

V to nam bode odgovoriti najprej vprašanju: kakšna je narečna govorica šolske mladeži v ptujskem okraji in v koliki meri dela ovire šolskemu delovanju? Da govoré otroci narečje svojih starišev ter onih činiteljev, ki so jim bili v nežni mladosti v govoru v posnemanje, to se ume samo po sebi. Jezikovne hibe starišev so torej tudi napake otrok.

Kakor vsako narečje, takó ima tudi narečje prebivalcev našega okraja svoje posebnosti, dobre in slabe. Ne da se tajiti blagoglasnost tukajšnje govorice, zlasti v primeri z drugimi slovenskimi narečji. Saj celó slavnoznani Haložani hvalijo svoj jezik, rekoč: Naš jezik takó gladko teče kakor bi ga s „hobličem“ rezal. Toda o tem mi danes ni govoriti.

Glavna jezikovna napaka v tukajšnjem narečji so pač mnogoštevilne nemške besede in nemčizme, s katerimi si prosto ljudstvo kaj rado lepotiči svojo govorico. Častno izjemo dela v tem oziru Središče z okolico, pa tudi Haloze ter sploh kraji ležeči ob hrvaški meji. A teh jezik je namesto z nemškimi napikan zopet precej s hrvaškimi izrazi, n. pr. stol namesto miza, črleno namesto rudeče, škola namesto šola, drveno-leseno.

Najbogatejši nemških tujk je jezik okrog mest, kar je lahko umevno, kajti nemški živelj po mestih vpliva močno na okoličane.

Pot, po kateri je došlo v jezik slovenski toliko nemških izrazov, nam je znan. Manj znana pa so nam sredstva s katerimi bi se dal zatreti ta nesrečni plevel v našem jeziku. Naj si bode potem sredstvo kakoršno hoče, jedno je gotovo, namreč to, da bode poprej odteklo še mnogo vode po Dravi, predno se bode očistila slovenščina teh grdih marog. Vsekako pa je treba začeti s tem delom.

Po več krajih še slišiš namesto besede učitelj „lérar“, namesto nadučitelj „šolmester“. Nadalje „štrikšola“, „štrikfrajla“, klas, mesto razred, „plajštift“ ali „plajbus“, „deka“ namesto zvezek ali pisanka, „buhštaba“ namesto črka (v rogačkem okraji), „muštro“ namesto vzorec, „štrih“ namesto črta, „cajgnis“, „heknodel“, „štriknodel“ itd. Tudi oznamenila posameznih rokodelcev so večinoma nemška; n. pr. tišlar, šnajdar ali žnidar, šoštar, šlosar, baumajster, buhpintar, vürmohar, drakslar, lerpajb, k'sel itd.

Med obleko najdemo dosta „furtuhov“, še več pa „fürtohov“ in „fürtošnjač“, precej „tihlnov“, celó „šnjajetihlnov“, „lajbičev“, „krognov“, „hozentrogarjev“, „štumf“ in „štunf“ pa „stumpf-bantlnov“; in brez „fingrota“ (Fingerhut) se pre „nemre“ nič „zaferštehati“!

Tudi nemška jedila so baje boljša od naših; zato pa imajo ljudje po nedeljah raje „prato“, nego pečenko; po „prati“ pride na mizo kak „melšpajs“, h govedini pa se jé „cušpajs“. Za deco se küha „griesov kohec“, ki ima neki prav dober „žmah“.

Ne malo tujk se je vrinilo tudi med slovenske glagole. Naj omenim le nekatere. V šoli „štrikajo“, „heklajo“,*) „cajhnaajo“, „turnajo“ itd. V vsakdanjem življenji pa te zbadajo v uho besede: švicati, špilati, hoblati, špricati, šrajfati, glihati, šparati, nucati, n. pr. „pamet nucaj pa gvand šparaj“, nadalje ofrati, zamerkati si, faliti itd.

Med pridevniki se šopiri slavnoznani flisig, žleht, richtig, fertig, lušten, cvider, flekast itd. V ptujski okolicilišiš e'malo, e'več.

Druga glavna govorna napaka prebivalcev tukajšnjega ljudstva je raba samoglasnika „ü“ namesto „u“. A pri vseh „u“ ni imeniten glasnik. Središčani, Haložani in pa prebivalci gornjega Ptujkega polja ga ne poznajo. V krajih, kjer poznajo glasnik „ü“,lišiš besede tüdi, krüh, žüpa, vüsta, vüra, lük, lükar, vüzem, cüzek, dülec, türen, lüft, pütra, jüžina itd. V nekaterih besedah spremenil se je u celó v i; namesto „ljudje“ govore tu in tam „lidje“.

Gledé na samostavnike naj omenim, da naletimo, tudi na nekoliko napačnih sklonov, takó n. pr. sklanjajo v Središči in v okolici pa tudi drugod ženske samostavnike v prvem in v četrtem sklonu jednine in v drugem sklonu dvojine in množine čisto napačno, n. pr: dve stare žemlje je kupil, dve črne krave je videl. V drugem sklonu dvojine in množine rabi se mesto dveh **sukenj**, dveh **suknjih**, čuda **suknjih**, malo **žemljih**.

Čudna navada je po nekaterih krajih tudi ta, da deklice o sebi v moškem spolu govore, n. pr.: „Jaz sem šau“ (ali ša). V napačnem spolu se rabita v narečji samostavnika miš in las. Miš je možkega, a las ženskega spola. V Središči in okolici tudi pivo ni srednjega, ampak ženskega spola. Kar se tiče glagolov, pripomnim, da se drugi deležnik preteklega časa v prostem govoru ne končuje na l, ampak na a, o, jo tudi u, namreč za moške osebe; tedaj ne rekel, delal, ampak **reko**, **reka**; ne molil, ampak **mola**, v Središči in okolici celó **moljo**. V Halozah se končuje ta deležnik na u, n. pr. biu, ne bil. Znamenita je tudi raba pomožnega glagola biti v zvezi z nikavnico. Tu nam doni čisto nemška konstrukcija na uho; n. pr. jaz sem ne, — ich bin nicht, na-

* Cenj, tovariše, zlasti pa gspdc. učiteljice ženskih ročnih del, katerim dela raba slovenskih izrazov pri poučevanji često preglavice, opozarjam na tem mestu na dobro sestavljeno „Slovenska terminologijo za ženska ročna dela“, katero je priobčila na strani 282. lanskega „Učit. Toviariša“ gospodičina F. Šmitik.

mesto jaz nisem, on je tega ne pravo, zakaj si ne priša. Po vsem okrajnem glavarstvu rabi se nadalje namesto glagola morati, moram, glagol moči, morem. N. pr. jaz morem nalogo napraviti, drugače bom kaznovan = ich muß die Aufgabe fertig machen, sonst werde ich bestraft. Krivo se spregajo tudi glagoli v dvojini sedanjikovi, n. pr. pišema, gledama, pojema, mija sma itd. Glagol padem pasti je ljudska govoricica v ptujskem okrajnem glavarstvu pre-mestila iz prve vrste (brez spone) v drugo glagolovo vrsto, ter hoče vedeti, da je nedoločnik tega glagola padniti a ne pasti. Pazi, da dol ne padneš.

Tudi glagola „vprašati“ prebivalci ptujskega okrajnega poglavarstva ne poznajo, pač pa namesto njega hrvaški izraz „pitati“. Školnik so ga nekaj pitali. Glagola „brati“ v smislu „čitati“ ptujskega glavarstva narečje ne pozna, pač pa krivo besedo „šteti“. V tej knjigi je lepo „štetje“.

Preidimo k pridevniku! Tu najdemo, da se rabi v naši narečni govoricici namesto pridevnika „mogoče“ = möglichen napačna beseda „mogočno“, kar pomeni po pravem „mächtig“. N. pr. Je že mogočno, da mo imeli letos mnogo sadja.

Mnogo pridevnikov ne stopnjuje se jednako, kakor v pismeni slovenščini, n. pr. dolgo ozir. dugo, dugšo, najdukšo; veliko, ozir. vêko, vekšo, najvekšo itd.

Tudi gledé na rabo zaimkov v narečni govoricici ni vse čisto. Namesto svojivnega zaimka „svoj“ v kateri se zaimek moj, naš, njegov spremeni, kedar je oseba, kateri se pripisuje kaka last, osebek v stavku, rabi se brez izjeme le „moj, a, e“. Dà še celó nam učiteljem dela raba tega zaimka često preglavice takó, da se po večih šolah proti temu slovniskemu pravilu celó v molitvi greši. Navadno molimo: odpusti nam naše dolge, kakor tudi mi odpuščamo našim dolžnikom, namesto svojim dolžnikom. Krivo je tudi govoriti in pisati: „jaz sem si mojo suknjo zamazal, mi smo našo žito poželi, namesto svojo suknjo, svoje žito.“

Dalje se imamo po vseh šolah bojevati še tudi z napačnim izgovarjanjem števil od 20 do 40, dvajsti, petnodvajsti itd.

Naj še naštejemo h koncu nekoliko napak, ki so nastale vsled naglega izgovarjanja. Namesto oblike „bom“ „bode“mo, govori se v obče „mo“, mesto „bode“ samo „de“, ne bom = nem, nebomo = nemo, kda mo jeli? nemo ga več vidli.

Namesto „potlej“ sliši se zlasti v ptujski okolici „pol“, pol pridi. Namesto „danes“ sliši se navadno beseda „gnes“; namesto „imaš“, „imamo“, samo „maš“ „mamo“. V obče pa se prva oseba glagolov v tukajšnjem narečji vedno malomarno in nečisto izgovarja, takó da se sliši namesto pravilnega „m-a“ na konci vedno le n, na pr. jaz delan, pišen, gledan, molin itd. Namesto besede „nekdo“ govori se „neše“, „nešče“. Pes laja, neše gre. Namesto „takrat“, „tedaj“, „ondaj“ rabi ljudstvo besedico „te“, „te pa le ali pridi“; namesto „hočem“, govori se „čen“; jaz se čen nekaj navučiti; namesto „nevilhta“ rabijo v rogačkem okraji samó „vihtha“.

Zopet drugim besedam je ljudska govornica v okrožji tega glavarstva dodala nepotrebne zloge in glasove, na pr. namesto „zadaj“ govori „odzaja“, namesto „skozi“ „noskoz“ (Središče), namesto učiti, ura, učitelj rabi se vučiti, vura, na vučitelj, namesto opica = jupica, namesto ta, toti, namesto zastonj zapstonj, namesto višina = Höhe rabi se viši(n)java (ormoški kraj).

Predno završim svoj imenik, navedem še naj par nemčizem, t. j. spak, kakoršne se šopirijo često celó v govoru naših omikancev zlasti onih, ki slovenski govoré, nemški pa mislijo. Nekaj takih krivih oblik bi bilo: gorpovedati = odpovedati; noterzapisati = vpisati; vunzbirati = izbirati; prevzveti = prevzeti; gorpotegniti (uro) = naviti; noterdati = naznaniti; fertignapraviti = izgotoviti; dol spisati = prepisati; ti imaš to storiti = ti moraš to storiti; ti znaš priti = ti lahko prideš ali smeš priti itd.

Tako bi se dala navesti še marsikatera jezikovna napaka, ki jo nam bode v šoli iztrebiti, toda tó prepustim posameznim tovarišem, katerim bode, ako hočejo v tem oziru vspešno delovati, itak sestaviti tako imenovani „imenik jezikovnih napak“ svoje šolske občine, kar tudi zeló priporočajo instrukcije za učne načrte.*)

II.

Preidem torej k rešitvi drugega oddelka svoje naloge. Kako, t. j. s katerimi sredstvi more iztrebiti učitelj jezikovne napake pri svojih učencih?

Jezik ali govor otroku ni prirojen, ampak on si ga pridobi potom posnemanja in z vajo. Temelj govora položijo otroku roditelji; kadar pa pride otrok v šolo, je naloga učiteljeva, da to, kar so stariši v tem oziru začeli, nadaljuje, kar so pokvarili, popravlja. Da pa doseže pri tem povoljnih vspehov, je prvi in glavni pogoj temeljito znanje jezika, v katerem poučuje. Po obliki in vsebini bodi učiteljev jezik dovršen in posnemanja vreden. Otrok rad posnema in tudi mora posnemati, zato pa skrbimo, da bo posnemal le vzgleden in pravilen jezik. Že prvi naš pedagog Slomšek je dejal, da ga nikdar bolj srce ne boli, nego če sliši, kako se najnežnejši nauki podajajo v grdi spakedrani besedi; zato je po vsej pravici že takrat tirjal od posvetnih in duhovnih učiteljev, da rabijo pri pouku izključljivo le pravilni književni jezik.

Ako torej želiš, da se bo jezikovni čut pri učencih krepko razvijal, ako želiš, da se otroci otresejo grdih slovniških napak narečne govornice in si prisvojijo pravilen materni jezik, bodi jim sam lep vzgled. Govori namreč vselej in povsod le pravilno; slovniški zakoni naj so ti popolnoma znani, pa tudi gledé na domače slovstvo bodi dobro poučen!

Vzgleden učiteljev jezik je najkrepkejšega vpliva na blagonosni razvoj vsega jezikovnega pouka.

Kateri jezik pa je vzgleden?

*) Primeri: „Die neuen Gesetze und Verordnungen auf dem Gebiete der Volksschule für Steiermark“. XIX. zvezek, str. 75.

Odgovor na to je lehak, a kočljiv: Govori jezik, kateri pišejo najbolji pisatelji in pesniki naši in jezik, v katerem so pisane tudi naše šolske knjige, da-si tudi te niso brez nedostatkov. Skrbno pa se naj učitelj čuva onih slovenskih jezičarjev, ki iščejo vsak trenutek drugih izrazov, ki se le malokje slišijo ali pa nikjer. Taki prenapetneži sè svojim pretiranim purificiranjem narodu le škodujejo, a nič ne koristijo. Že Prešern je učil, da pridemo s prenapetim čiščenjem jezika tako daleč, da nas nihče ne bo umel.

Govorimo torej priprosto, brez vsega nepotrebnega lišpa, da nas vsakdo lahko razume, vendar pravilno.

Pravilno govoriti je sicer težavno, ker mora učitelj ob jednem paziti na učence, na svojo osebo in na učni predmet. Toda brez opazovanja samega sebe ne more poučevati z dobrim vzgledom.

Prvo sredstvo v čiščenje jezikovnih napak pri otrokih je torej vzgleden, po obliki in vsebini dovršen učiteljev jezik, ki je najkrepkejši pripomoček vsemu jezikovnemu pouku.

Da pa je otrokom mogoče v tem posnemati učitelja, treba mu je postopati didaktično in metodično. To stori, ako svoj govor priravna otroški pojmljivosti, ako se naslanja na njihovo govorico, ali z drugimi besedami, ako začjenja z narečjem ter vodi prvence polagoma od stopinje do stopinje, do spoznanja književnega jezika.

Tako uvajanje v književni jezik in popravljanje narečne govorice naj se vrši mirno in dostojno. Slab vzgojitelj bi bil in breztaktno bi ravnal oni učitelj, ki bi se narečni govoriči otrokovi posmehaval ali jo pa zaničeval. S takim ravnanjem bi si odtujil otroke, vrh tega pa bi si še nakopal neprijaznost prostega ljudstva. Pameten učitelj osrčuje otroke, da brez strahu povedó, kar mislijo; kajti le na tak način izvé, kje in koliko še otroku manjka. Učitelj je zdravnik, ki mora dobro poznati rane, — jezikovne pogoške, da mu jih je mogoče ozdraviti. Otroci naj govore kolikor toliko mnogo, tem manj pa naj govori učitelj, on govori sploh le toliko, kolikor je treba, da ga otroci razumejo. Ako se otrok nepravilno ali nespretno izrazi, ne zasluži graje, pač pa naj učitelj učencev govor vselej primerno popravi.

Na najnižji stopinji se vrši tako popravljanje slovniških nepravilnostij brez vsakega postranskega razkladanja, na srednji, največ pa na višji stopinji je vendar treba otroka véasih opozoriti na slovniško pravilo, proti kateremu se je pregrešil.

Narečna govorica, oziroma jezikovne hibe otrok naj se torej popravljajo z milo in dostojno besedo. Učiteljevo ravnanje v tem oziru, naj otroka osrči, da brez strahu, prosto in odkrito pové, kar misli.

Nadaljni pogoj, da se privadijo otroci prej ko prej pravilni književni govoriči, je odločno zahtevanje učiteljevo, da se učenci ne izražajo slovniški pravilno samo v takó imenovanih jezikovnih urah, ampak da to storé tudi pri vsaki drugi priliki in pri vseh šolskih predmetih.

Tudi takrat, kadar govori učenec z učiteljem o kaki domači stvari, n. pr. kadar se pride opravičevati radi izostajanja iz šole ali pa če ga pride kake stvari prositi, naj rabi le pravilni jezik. Učiteljeva dolžnost je, da to v interesu šolskega napredka od otroka z vso odločnostjo zahteva.

Posebno lepo priliko v čiščenje in pospeševanje pravilnega jezika pri učencih ponuja učitelju pouk v realijah. Da in kakó je mogoče s tem poukom podpirati jezikovni pouk, o tem vprašanji se je razpravljalo predlansko leto po vseh okrajnih in nazadnje tudi v deželni učiteljski konferenciji. Vspeli dotičnih posvetovanj naznanil se nam je pozneje v kratkih, a jedrnatih stavkih. Uvažujmo dotične točke in storili bomo mnogo v pospeševanje tega imenitnega šolskega predmeta.

Zlasti ona teza, ki govori o jasnem, stvarno in jezikovno pravilnem tolmačenju realistične stvarine pred uporabo berila, je za naše namene zelo važna. Kajti taki predgovori vršijo se navadno v razvijajoči obliki, kar da učitelju posebno priliko, da spozna pri učencih razne jezikovne hibe in da nadomešča njihove iz narečne govornice vzete, često zelo pomanjkljive izraze z lepimi pravilnimi.

Ako hočemo torej doseči v jezikovnem pouku povoljnih učnih uspehov, ako hočemo pri šolski mladini odpraviti polagoma nadležne slovniške hibe, pazimo skrbno na njeno izgovarjanje, silimo jo, da govori pravilno privsakem učnem predmetu.

Zelo važno sredstvo v iztrebljenju jezikovnih napak pri učencih bilo bi nadalje tolmačenje in priučenje najvažnejših slovniških pravil in sicer takih, proti katerim se prosto ljudstvo dotičnega kraja, torej tudi otroci v navadnem govoru največkrat pregreše.

Opozorjam samó na napačno sklanjo ženskih samostavnikov v dvojini, dve sestre, dve suknje, ki je v tukajšnjem narečju v splošni rabi. Otrok se naj pouči, da dobivajo vsi ženski samostavniki v dvojini prvega in četrtega sklona i, ne pa e.

Drugo zelo važno slovniško pravilo, proti kateremu naše narečje tudi vedno greši, je ono, ki se tiče rabe svojivnega zaimka svoj namesto moj. Temeljito pojasnjuje dotično pravilo Končnik v svoji slovnici na str. 86.

Da se slovniška pravila ne podajajo že gotova, ampak da morajo učenci pravila sami s pomočjo učiteljevo izvajati iz živega govora, tega mi ni treba še posebej omenjati; saj je znano vsakemu metodiku, da se slovniški pouk ne začneja z abstrakcijami, temveč, da se ž njimi končuje.

Sicer pa moram omeniti, da se učenci z golimi pravili in s samim sklanjanjem še ne izurijo dovolj v svojem jeziku. Glavno sredstvo, razviti pri otroku jezikovni čut, so in ostanejo vedno le govorne vaje. Prav ima tu Sommert, ki v svoji metodiki jezikovnega pouka trdi: „Das durch Nachahmung und Uebung gut gebildete Sprachgefühl leitet im Richtigen und Schicklichen des Ausdruckes besser als todte Regeln.“

Ako pa vendar priporočam slovniška pravila — seveda le za višjo in nekoliko za srednjo stopnjo — je vzrok, ker se temu sredstvu, ako se pametno in prav rabi, ne upira nobeden pedagog. Še celo Komensky, ki je bil tudi v prvi vrsti za vaje v govoru, je dejal, da naj tudi jezikovna pravila pospešujejo in utrjujejo ustno in pisмено izražanje.

Slovniška pravila bi bila torej mrtva brez živega govora, brez vaj, govor brez slovniške podlage pa bi bil nezanesljiv.

Četrto sredstvo za odpravljanje jezikovnih pogrješkov pri učencih ter za pospeševanje ustnega in pismenega izražanja je tolmačenje najvažnejših slovniških pravil, zlasti ondi, kjer sta si narečje in književni jezik v nasprotju.

Važna, rekel bi, skoraj najvažnejša panoga jezikovnega pouka je spisje. Spretnost v pismenem izražanju je najsigurnejši dokaz, kako je učenec v jezikovnem pouku napredoval. Da, po spisji se v obče spozna napredek ter temeljitost in kakovost poučevanja.

Spisje je vence vsemu pouku, cele šole. Svojega delovanja učitelj ne sme soditi po sebi, ampak po svojih učencih in po tem, kakó se umejo več ali manj spretno ali nespretno izražati o prednašani tvarini. „Der Aufsatz ist der Spiegel des gesammten Unterrichtes“, trdi prav pedagog Kehr.

O potrebi, o tvarini in metodi spisja ne bom na tem mestu obširno razkladal, saj vsak učitelj zna, da se mora spisje spraviti v ozko zvezo ne samo z ostalimi strokami jezikovnega pouka, ampak tudi s stvarnim poukom, ter da je treba vsako spisno vajo prej dobro pripraviti, potem vsestransko navaditi in konečno gotov sestavek z največjo skrbjo popraviti. To so stvari, ki so takó rekoč same po sebi umevne.

Naj mi bode dovoljeno, da navedem na tem mestu način, po katerem se po mojih mislih in po mojih izkušnjah učitelj na najvišji stopnji najložje prepriča o vspehih, katere je dosegel v jezikovnem pouku, zlasti gledé na čistost jezika.

Po znanem metodičnem pravilu mora se v šoli vsaka spisna naloga z učenci prej pogovoriti, t. j. otroke je treba za izdelavanje spisne vaje pripraviti.

Res je, da lajšajo taki predgovori učencu bistveno njegovo delo, a pri tem se učitelj vendar le ne more do dobra prepričati o kakovosti učenčevega pismenega izražanja v obče, kajti snov za spisje se je podala in razložila otroku v lepem in pravilnem jeziku, tako da je skoro nemogoče pisati otroku naloge drugače, kakor s pravilnimi izrazi, četudi ne v najboljšem slogu.

Naroči pa otrokom najvišje stopnje, naj ti napišejo za domačo nalogo kako kratko pripovedko ali pravljico, ki so jo slišali doma od dedeka ali babice, od očeta ali matere. Mislim, da se mi od nobedne strani ne more oporekati, ako od otrok najvišje stopnje kaj takega zahtevam. Vem, da bode takova naloga delala otroku dokaj preglavice, zlasti, ako se strogo zahteva, da napiše otrok povestico v pravilnem književnem jeziku.

Vendar učitelj naj pri pregledavanji enakih nalog ne sodi prestrogo, temveč naj pomisli, da se je podala otroku tvarina v primerni obliki, v slovniško nepravilnem jeziku. Iz tako nastalih sestavkov pa se učitelj še marsikaj nauči; prvič sodi iz njih, je li jezikovni pouk prav obravnaval ali ne; drugič zasledi v teh nalogah še marsikatero jezikovno hibo, katere bode treba pri učencih zatreti.

Tovariš častiti! Pregledaj vestno take izdelke, v njih najdeš svoje spričevalo, ako to ni najboljšo, prizadevaj si, da je izboljšaš mladini v korist, sebi pa v čast.

Kot peto sredstvo za zatiranje jezikovnih hib ter vzburjanje jezikovnega čuta pri učencih imenujem torej marljivo gojitev spisja ali pismenega izražanja.

Ko sem navajal prej posamezne jezikovne hibe narečne govornice v našem okrajnem glavarstvu, poudarjal sem izrecno, da to narečeje kar mrgoli nemških izrazov. Ta okolščina nam skoro najbolj obtežuje pouk v materinščini po naših šolah in to tem bolj, ker rabi pismena slovenščina v primeri z drugimi jeziki jako malo tujih besed.

Šolske naredbe nam zaukazujejo tudi gojitev drugega deželnega jezika — nemščine. Po mojem mnenju najde vesten učitelj tudi pri poučevanju v tem predmetu dovolj prilik, pomagajočih mu doseči svrhu jezikovnega pouka. Ne mislim tu na obširna razkladanja, ampak na kratke opomnje, s katerimi se — recimo — učenci opozorijo v primernem času na razne izraze, katere si je prosto ljudstvo izposodilo iz nemščine, ali pa na razne konstrukcije nemškega jezika, ki duhu našega jezika nasprotujejo. Učenec prestavlja n. pr. nemški stavek: Ich bin nicht krank. Čisto naravno je, da otrok preloži ta stavek tako-le: Jaz sem ne bolan; kajti pomožni glagol „biti“ rabi se v zvezi z nikalnico po vsem okrožji našega glavarstva napačno. Ali ne boče tu razumen učitelj pojasnil otrokom resnice, da ima vsak jezik svoje posebnosti, na katere se moramo ozirati, ako hočemo v dotičnem jeziku pravilno govoriti in pisati?

In tako se najde še mnogo prilik, katere omogočijo učitelju utrditev jezikovnega znanja v maternem in s tem tudi v drugem deželnem jeziku.

Taka pojasnila veljajo največ za višjo stopnjo, a tudi tudi tu je treba učitelju skrbno paziti, da njegove jezikovne opomnje ne presegajo duševnih zmožnosti otrok, sicer bi bil ves učiteljev trud v tem oziru le potrata časa.

Pa tudi na srednji stopnji se lahko stori pri pouku v drugem deželnem jeziku marsikaj v čiščenje materinščine. Pri čitanji in prevajanji nemških sestavkov naleté učenci na mnogo besed, ki se tudi v narečnem govoru ljudstva obče rabijo. Tu je treba deco opozoriti, da ni lepo niti prav rabiti v slovenskem jeziku nemških besed; naj se jim pojasni, kako neumno in smešno je hoditi prosit k sosedu kake stvari na posodo, ako je ima človek sam doma pri hiši. Torej kar je tujega, dajmo lastniku nazaj.

Naj se pa nikomur ne zdi gojitev slovenskega jezika v nemških učnih urah čudna, kajti to je čisto nekaj naravnega, in ako v tem oziru ne bi storili svoje dolžnosti, povzročili bi pri otrokih nekako brodljo namesto pravilnega jezika.

Vsak, kdor se peča s poukom nemškega jezika v šoli, pozna čudne stavke ki nastanejo često iz doslovnega prelaganja nemških sestavkov. Opozarjam samo na onega učenca, ki se ni mogel v slovenščini dobro „vunprtisniti“ namesto izraziti, in na onega, ki je mislil, da je Kajn svojega brata Abelja „okoli pri-nesel“ namesto ubil.

Toda naj bude o tem dovolj!

Šesti stavek moje razprave bi se torej glasil:

Tudi pri poučevanju v drugem dež. jeziku naj uporablja učitelj — upirajoč se na pedagogično-didaktična načela — razne prilike, ki se mu ponujajo v čiščenju materne jezika.

Ako še konečno vso razpravo ponovimo, dobimo te-le točke:

I. Velika obilica slovniških napak raznega značaja, s katerim je jezik prebivalcev v okolišu našega okrajnega glavarstva napikan, bistveno ovira uspevanje in blagonosni razvoj jezikovnega pouka po naših ljudskih šolah.

II. Te napake boče učitelju mogoče iztrebiti:

1. Sè svojim vzornim, po obliki in vsebini dovršenim ter posnemanja vrednim jezikom.

2. Z milim in dostojnim popravljanjem narečne govorice otrokove, čemur se naj pridruži še neizcrpna potrpežljivost in doslednost učiteljeva.

3. Z odločnim zahtevanjem, da govore otroci pravilni jezik pri vsakem šolskem predmetu, a ne samo v jezikovnih urah.

4. S tolmačenjem in priučanjem najvažnejših slovniških pravil, zlasti onih, ki kažejo otroku napake njegove narečne govorice.

5. Da marljivo in prav goji pri učencih zelo važni del jezikovnega pouka — spisje.

6. S tem, da tudi pri pouku iz drugega deželne jezika uporablja razne prilike, ki se mu ponujajo v čiščenju materne jezika.

In s tem sem sè svojo razpravo pri konci. Omenim še samo to-le: Ako se bomo, tovariši mili, ravnali vestno po tu označenih pravilih, uverjen sem, da dosežemo polagoma v jezikovnem pouku izvrstne uspehe, kateri bodo jasno pričali, da učiteljstvo ptujkega okrajnega glavarstva res krepko deluje v prospetu šolstva in s tem v duševno blaginjo premilega nam naroda.

Sicer pa nam naj bodo tudi tu za vodilo Gregorčičeve pomenljive besede:

2. Kar more, to mož je storiti dolžán

4. Dolžán ni samó, kar veleva mu stan.

Opomnja.

Viri, katere je pisatelj sestavljalje pričujočo razpravo uporabljal, so ti-le:

1. Fr. Gabršek: „Jezikovni pouk v ljudski šoli“. („Ped. letnik“, IV. leto.)
2. H. Sommert: „Methodik des deutschen Sprachunterrichtes“. („Specielle Methodik von Niedergesäß, II. Theil“.)
3. Fr. Praprotnik: „Spisje v ljudski šoli“. („Pop.“ 1883.)
4. „Instruktion zu den Lehrplänen“. („XIX. Heft der neuen Gesetze und Verordnungen auf dem Gebiete der Volksschule für Steiermark“.)
5. Dr. Jožef Pajek: „Črtice iz žitka štajerskih Slovencev“.
6. „Imenika jezikovnih napak ptujskega in rogačkega okraja“, vposlana mi po gg. Fr. Vezjak (Stanina) in Fr. Čeh (takrat v Ptuji, sedaj v Ljutomeru.)
7. Lastna zbirka narodnih paberkov“.

